

Odkrycie Ziemi Franciszka Józefa

Discovery of Franz Josef Land

JAN SZUPRYCZYŃSKI

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego PAN,
87-100 Toruń, ul. Kopernika 19; jan.szupryczynski@geopan.torun.pl

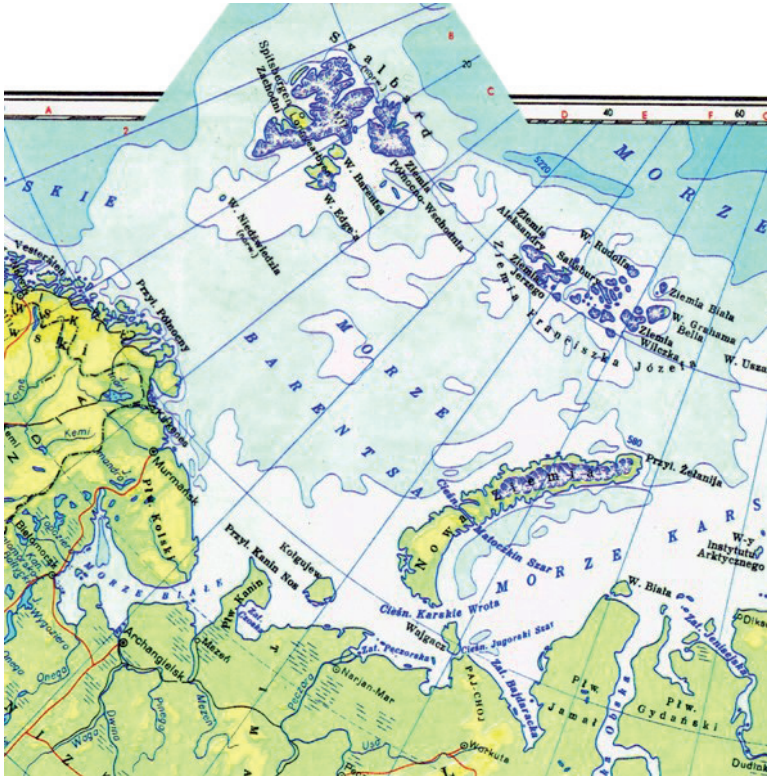
Zarys treści. W notatce przedstawiono historię odkrycia Ziemi Franciszka Józefa przez ekspedycję austriacko-węgierską w latach 1872–1874. Została ona odkryta 30 sierpnia 1873 roku.

Słowa kluczowe: Ziemia Franciszka Józefa, odkrycia geograficzne, Juliusz Payer, Carl Weyprecht, żaglowiec „Tegetthoff”.

Krótki opis archipelagu

Ziemia Franciszka Józefa – to archipelag składający się z 191 wysp, położony na szelfie Morza Barentsa na wschód od Spitsbergenu i północ od Nowej Ziemi. Rozciąga się pomiędzy 79°46' i 81°51' szerokości geograficznej północnej oraz 44°52' i 65°25' długości geograficznej wschodniej (ryc. 1, 2). W najszerszym miejscu ze wschodu ku zachodowi osiąga 375 km, a z północy na południe 234 km. Łączna powierzchnia archipelagu obejmuje 16 135 km² (Williams, 2005, s. 674), a największe jego wyspy, to: Ziemia Jerzego – 2741 km², Ziemia Wilczka – 2054 km², Ziemia Grahama Bella – 1709 km² i Ziemia Aleksandry – 1051 km². Najwyższe wzniesienie w centralnej części archipelagu osiąga 620 m n.p.m. Lodowce pokrywają 13 735 km², tj. około 85% powierzchni wysp (*Encyklopedia...*, 1988, s. 60). Są to kopuły lodowe, lodowce fieldowe i lodowce typu alpejskiego. Linia wiecznego śniegu zalega nisko – 100–300 m n.p.m. Nad powierzchnią lodową w niektórych miejscach sterczą nunataki, nunatakami jest też najwyższy wierzchołek wyspy. Większość lodowców kończy się klifami w wodach cieśnin i fiordów. W ciągu lata polarnego „rodzą się” tu góry lodowe. Kopuły lodowe osiągają wysokość 350–500 m, a ich miąższość od 300 do 500 m. W ostatnim okresie notuje się dużą recesję lodowców i dużą intensywność rodzenia się gór lodowych (cielenia się lodowców). Wyspy oddzielone są cieśninami do 200 m głębokości.

W okresie plejstocenu cały archipelag był pokryty zwartą kopułą lodową. Deglacja tego regionu rozpoczęła się około 17 000 lat temu i wyzwoliła proces izostacji. W jego wyniku utworzyły się terasy nadmorskie. Najwyższe i jednocześnie najstarsze z nich datowane są na około 8000 lat B.P. (Groswald, 1963). Współczesne zarysy linii brzegowej archipelag osiągnął zatem na początku holocenu.

Ryc. 1. Położenie Ziemi Franciszka Józefa

Location of Franz Josef Land

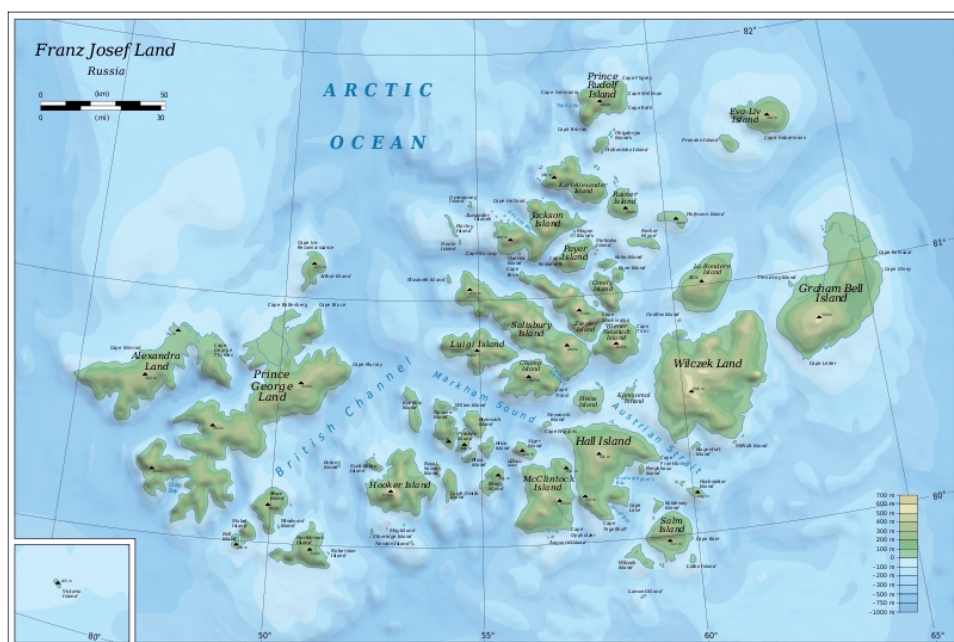
Źródło: *Encyklopedia geograficzna...* (1998, s. 60).

Source: *Geographical Encyclopedia of the World (Encyklopedia geograficzna..., 1998, p. 60).*

Archipelag budują prawie horyzontalnie ułożone skały mezozoiczne – głównie piaskowce jurajskie. W osadach jury występują pokłady węgla. Osady jurajskie w niektórych częściach przykrywają trzeciorzędowe lawy bazaltowe sięgające 20–30 metrów miąższości. Na wybrzeżach występują czwartorzędowe osady glacialne i morskie.

Nad archipelagiem dominują dwa typy pogody: nize przesuujące się ze wschodu w kierunku północno-wschodnim przynoszą pochmurną pogodę

i sztormowy wiatr, podczas gdy wyżej dają pogodę bezchmurną (czyste niebo) i wiatr umiarkowany. Zimą przeważa niskie ciśnienie i silne wahania temperatury. Średnia temperatura stycznia waha się od -20°C do -30°C , średnia lipca wynosi $0-2^{\circ}\text{C}$, a średnia roczna od -10°C do -13°C . Najniższą temperaturę zanotowano w marcu 1894 r.: -48°C (*Geographisches Handbuch*, 1909, s. 957). Średnie opady na poziomie morza wynoszą 150–250 mm. Prawie przez 10 miesięcy w roku notuje się opady śniegu (Williams, 2005, s. 674). Morza i cieśniny wokół wysp pokrywa lód, który utrzymuje się od końca września do maja. Roślinność

Ryc.2. Mapa archipelagu Ziemi Franciszka Józefa

Map of Archipelago Franz Josef Land

Źródło / Source: http://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Josef_Land (15.02.2013).

(mchy i porosty) w ciągu lata polarnego występuje tylko na obszarze 10% gruntu wolnego od lodu. Na tych obszarach, gdzie występuje zmarzlina, w ciągu lata polarnego grunt odmarza do głębokości 30–40 cm (dla porównania na Spitsbergenie na głębokość 120–140 cm). Występują różnorodne struktury peryglacjalne.

W ciągu krótkiego lata polarnego na archipelagu przebywa aż 41 gatunków ptaków. Dużo jest niedźwiedzi polarnych, za to bardzo mało lisów polarnych. Poza tym wokół wysp w morzu żyją foki i morsy, niekiedy pojawiają się także wieloryby (Horn, 1930, s. 10).

Rekonesans 1871 roku

Do drugiej połowy XIX w. archipeląg Ziemi Franciszka Józefa był obszarem nieznanym – nie było go na żadnej mapie regionów północy! Jak doszło do jego odkrycia? Austriacy planowali wyprawę w północne regiony morskie. Głównym celem wyprawy miała być tzw. przejście północno-wschodnie, a więc sforsowanie trasy morskiej wzdłuż wybrzeży syberyjskich do Oceanu Spokojnego. Do wyprawy tej przygotowywano się bardzo starannie.

W 1871 roku zorganizowano wyprawę rekonesansową na północne wody arktyczne w rejonie Spitsbergenu i Nowej Ziemi na wynajętym szkunerze norweskim „Isbjörn”. Sfinansował ją bogaty mecenas hrabia Hans Wilczek. Wyprawą kierowali Juliusz von Payer i kapitan Carl Weyprecht, wziął w niej też udział Hans Wilczek – rycina 3 (Breitfus, 1943; Slupetzky, 1995, s. 108). W lipcu 1871 r. szkuner „Isbjörn” wpłynął do fiordu Hornsund na Spitsbergenie. Nad tym fiordem w zatoce Isbjörnhamna (nazwa od szkunera) znajduje się obecnie Stacja Polarna Polskiej Akademii Nauk. Austriacy penetrowali Hornsund w ciągu 4 tygodni i nadali nazwy okolicznym szczytom, lodowcom i zatokom. Przylą-

Carl Weyprecht

Juliusz Payer

Hans Wilczek

Ryc. 3. Źródło / Source: Payer (1876); <http://www.panzernet.net/php/index.php?topic=5160.0>

dek koło Polskiej Stacji nosi nazwę Wilczek – Wilczekodden), jeden ze szczytów – Wienertinden, a lodowiec w pobliżu Stacji Hansbreen (imię Wilczka) (Rieche, 1970). Zebrano bogate zbiory geologiczno-paleontologiczne dla Muzeum Przyrodniczego w Wiedniu. Jednakże głównym celem rekonesansu było poznanie warunków żeglugowych na Morzu Barentsa wśród lodów polarnych – lodu morskiego i paku lodowego. W czasie tej ekspedycji prowadzono wnikliwą obserwację nie tylko lodów, lecz też prądów morskich, temperatury wody morskiej

i głębokości morza. Ekspedycja ta osiągnęła rekordową szerokość geograficzną – prawie 79°N (78°43'N). Dalej na północ nie można już było żeglować, gdyż na przeszkodzie stanęła krawędź paku lodowego. Zebrane doświadczenie żeglugo-
we wykorzystano w projektowaniu i budowie statku dla głównej ekspedycji, która miała wyruszyć na arktyczne morza w 1872 r.

Głównym inicjatorem nowej wyprawy arktycznej był młody oficer marynarki austriackiej Juliusz Payer. Był on uczestnikiem II Niemieckiej Wyprawy Polarnej na Grenlandię w latach 1869/70. W czasie tej ekspedycji walczono z potężnymi barierami lodowymi ciągnącymi się wzdłuż wschodnich wybrzeży Grenlandii. Po tej wyprawie J. Payer (nie tylko marynarz, ale również kartograf) namówił bogatego mecenasa Hansa Wilczka do sfinansowania ekspedycji, której celem miało być przepłynięcie wzdłuż północnej Syberii do Pacyfiku. Partnerem Payera został doświadczony marynarz, kapitan morski Carl Weyprecht. Obaj kierowali wyprawą rekonesansową w 1871 r. w rejony polarne na szkunerze „Isbjörn”.

Projekt nowej ekspedycji arktycznej uzyskał poparcie Cesarskiej Akademii Nauk i Wiedeńskiego Towarzystwa Geograficznego. Hrabia Wilczek wyasygnował na nią sumę 52 000 guldenów, przewidywane koszty miały zaś wynosić około 220 000 guldenów, wliczając w to budowę statku „Tegetthoff”. Społeczeństwo Cesarstwa z pełnym entuzjazmem poparło ideę organizowania wyprawy. Pieniądze na wyprawę przekazał sam Cesarz oraz niektóre ministerstwa. Bardzo znaczne sumy pochodziły od armii austro-węgierskiej, towarzystw naukowych, banków, a nawet studentów i uczniów (Ślupetzky, 1995, s. 109).

Przebieg wyprawy

Statek „Tegetthoff” (od nazwiska admirała Wilhelma Tegetthoffa) został zbudowany w stoczni niemieckiej w Bremerhaven. Miał 3 maszty, 32 m długości, 7,3 m szerokości i wyporność 500 ton oraz został wyposażony w motor o mocy 100 KM. Budowę statku, szczególnie jego wyposażenie nawigacyjne nadzorował Carl Weyprecht (Payer, 1876a). Ponieważ zakładano 3-letnią ekspedycję, trzeba było specjalnie przystosować kajuty dla załogi, zakupić odzież i żywność, wyposażać się w leki. Wszystko planowano niezwykle starannie i dokładnie, ale w dziewiętnastowiecznym stylu, dalekim od technicznej precyzji oraz komfortu i bezpieczeństwa współczesnych ekspedycji. Nie było na przykład łodzi motorowych ani skuterów śnieżnych, nie było łączności radiowej, nie mówiąc już o helikopterach czy samolotach. Podstawowym oświetleniem w kajutach i namiotach były świece i lampy naftowe. Sanie drewniane były ciągnięte przez psy i ludzi, łodzie ratunkowe były tylko wiosłowe, napędzane przez ludzkie mięśnie. Technika fotograficzna była w powijakach – aparaty fotograficzne były duże i ciężkie (suche płyty). Dokumentację terenową robiono za pomocą szkiców ołówkowych. Szczęśliwie dwaj uczestnicy wyprawy – Juliusz Payer i Eduard Orel byli utalen-

townymi malarzami amatorami, wykonywali więc świetne szkice z uwzględnieniem kolorystyki krajów polarnych (Slupetzky, 1995, s. 109).

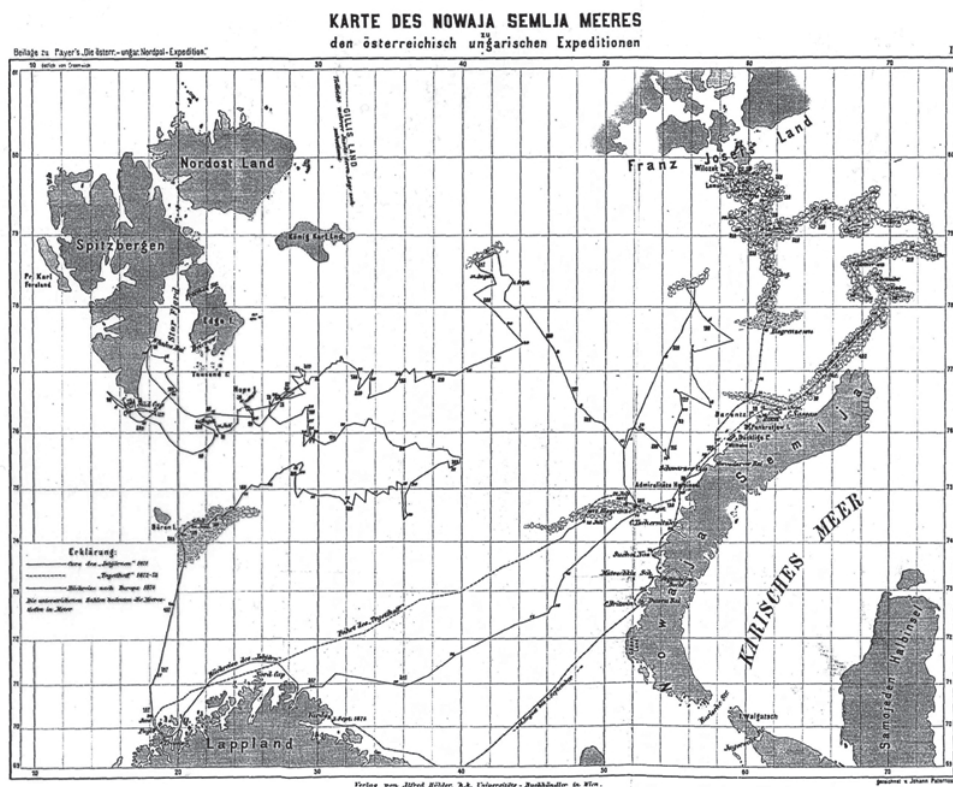
W skład ekspedycji weszło 24 ludzi, z których tylko jeden pochodził spoza obszaru ówczesnych Austro-Węgier – był nim Norweg, Olaf Carlsen, harpunnik i ekspert od lodów polarnych. Obowiązki kierowników wyprawy były ściśle ustalone: Weyprecht sprawował dowództwo na morzu i statku, Payer zaś na lądzie. Carl Weyprecht, urodzony 8 września 1838 r. w Darmstadt (Niemcy), był w służbie marynarki cesarskiej w stopniu kapitana. Juliusz Payer, urodzony 2 września 1841 r. koło Cieplic w północnej części Czech, był absolwentem Wojskowej Akademii (Maria-Theresia) w Wiener-Neustadt, a zarazem wytrawnym alpinistą, rysownikiem i malarzem. Oficjalnym językiem wyprawy był włoski, jej uczestnicy używali między sobą też niemieckiego, węgierskiego i języków słowiańskich.

Korzystałem z opisu przebiegu wydarzeń zawartym w obszernym sprawozdaniu J. Payera (1876b), do którego dołączono 146 ilustracji i 3 mapy. Z tego sprawozdania pochodzi część ilustracji zamieszczonych w tekście, reszta zaś z archiwum wiedeńskiego Austriackiej Marynarki Wojennej.

Statek „Tegetthoff” wypłynął z Bremerhaven 13 czerwca 1872 r., a 1 lipca dopłynął do Tromsø, gdzie na pokład wszedł Olaf Carlsen. W godzinach rannych 14 lipca wyszedł z Tromsø na północne morze. Już po kilku dobach natrafiono na lód morski, a 30 lipca po raz pierwszy żaglowiec został zatrzymany przez lody (74°39'N). Okazało się, że warunki lodowe na Morzu Barentsa były diametralnie inne aniżeli rok wcześniej, w czasie rekonesansowej ekspedycji na szkunerze „Isbjörn”. Co ciekawe, 12 sierpnia wyprawa spotkała się ze szkunierem „Isbjörn”, na którego pokładzie był Hans Wilczek. Głównym celem jego rejsu było złożenie depozytu węgla i żywności dla wyprawy na jednej z wysepek koło Nowej Ziemi. Depozyt ten miał być zabezpieczeniem wyprawy „Tegetthoff” w jej drodze powrotnej. 21 sierpnia „Isbjörn” skierował się do Norwegii, „Tegetthoff” zaś kontynuował rejs na północ. Jednakże już tego samego dnia statek został uwięziony w lodzie (76°22'N i 62°03'). Próba uwolnienia żaglowca z lodu za pomocą specjalnych pił do lodu i pik lodowych nie powiodła się, gdyż nagle spadła temperatura i rozpoczęła się zima ze śnieżnymi sztormami. Od 12 października lody napierały na statek, wywierając olbrzymie ciśnienie. Liczono się z tym, że w każdej chwili może on ulec zgnieceniu i trzeba będzie go opuścić. Załoga w kajutach spała w ubraniu, gotowa do natychmiastowego opuszczenia statku (*absprungsbereit*). Rozpoczęło się 11-miesięczne dryfowanie na północ. Początek nocy polarnej był niezwykle mroźny. Temperatura spadła do -46°C, przy ciągłym wielkim ciśnieniu lodów na statek, który przechylał się i trzeszczał, ale wytrzymał napór lodów, podobnie jak załoga wytrzymała wielką psychologiczną presję. Na nieboskłonnie zmieniały się kolorami zorze polarne, rozprzestrzeniając się niczym teatralne kurtyny. Poprzez jasność zórz polarnych przeświecała Wenus, a poprzez zorze polarne przedostawała się czasami poświata księżycy (Payer, 1876a). Noc polarna trwała prawie 5 miesięcy, od 19 lutego 1873

roku stopniowo zaczęło wracać słońce. Na podstawie kierunku przesunięcia się lodu sądzono, że „Tegetthoff” zostanie zdryfowany w kierunku bieguna. W czasie wiosny i lata polarnego ponawiano próby uwolnienia statku z paku lodowego, spiętrzonego przy burcie statku do wysokości 13 m! Wyrąbywanie kanałów w lodzie, piłowanie i wysadzanie nie dały jednak oczekiwanego rezultatu.

W dniu 30 sierpnia 1873 r., kiedy statek w dryfcie osiągnął 79°43' i 59°33'E (ryc. 4) polarnicy niespodziewanie ujrzeli poprzez mgłę panoramę górską. Pier-

Ryc. 4. Mapa prezentująca rejs żaglowca „Isbjörn” w 1871 r. oraz dryft żaglowca „Tegetthoff” w latach 1872–1874

Map presenting voyage of sailing ship “Isbjörn” in 1871, and drift of sailing ship “Tegetthoff” in the years 1872–1874

Źródło / Source: Payer (1876a).

wszy ujrzął ją sternik Włoch Lusino i krzyknął w ojczystym języku „*terra nuova scoperta!*”. Na cześć ówczesnego cesarza Austro-Węgier nowy ląd nazwano Ziemią Franciszka Józefa. Rozpoczęto pomiary terenu i wykonano szkice i rysunki. W tym czasie marynarzy dzieliło od odkrytego wybrzeża 46 km. Duże ciśnienie

lodu nie pozwoliło jednak od razu zejść na ląd. Nastąpiło to dopiero w listopadzie 1873 r. Wyspę, na której wylądowano 1 listopada, na początku nocy polarnej, nazwano „Ziemią Wilczka” na cześć głównego fundatora wyprawy. W tym czasie wyspa pokryta była grubym płaszczem lodu, znacznie większym od tego, jaki nosi obecnie. Na wybrzeżu ustawiono 2-metrową kamienistą piramidę i zawieszono na niej flagę austriacką. Wewnątrz piramidy umieszczono dokument informujący o odkryciu nowego lądu. Przez długi czas sądzono, że dokument ten, podpisany przez Payera i Weyprechta, został odnaleziony przez Rosjan i znajdował się w archiwum na obszarze ZSRR. Niespodziewanie w 1991 r. ekspedycja na statku „Icesail” kierowana przez A. Fuchsa znalazła pojemnik z podniszczoną kartką papieru, ze słabo czytelnym tekstem. Przy zastosowaniu nowoczesnych technik stwierdzono, że jest to oryginalny dokument z podpisami Payera i Weyprechta (Ślupetzky, 1995, s. 112); obecnie znajduje się w Schiff-fahrtmuseum w Bremerhaven.

W dniu zejścia na ląd dokonano pomiarów linii brzegowej i pozycji statku, uwięzionego w lodzie w pobliżu „Wyspy Wilczka”. Postanowiono, że w czasie lata polarnego trzeba będzie statek opuścić i na łodziach oraz saniach poprzez morze dotrzeć do Nowej Ziemi. Już wówczas kończyły się środki medyczne, a większość załogi chorowała na szkorbut i inne choroby.

Penetracja nowego lądu

Przed opuszczeniem statku Juliusz Payer postanowił spenetrować odkryty ląd. Dokonano tego w czasie trzech wypadów, które łącznie trwały 10 tygodni. Były to piesze wędrówki małego 7-osobowego zespołu, z wykorzystaniem sań i trzech psów. W czasie tych wypadów wykonywano pomiary i szkice panoramiczne odkrytego lądu. Osiągnięto również najbardziej na północ wysunięty przylądek na Wyspie Rudolfa (Przylądek Figely 81°51'N). Zbadano głównie wschodnią i północną część archipelagu, na zachodnią zabrakło już czasu. Wprowadzono cały szereg nazw obiektów fizjograficznych, które później po aneksie tego obszaru przez ZSRR zostały utrzymane (Milewska, 1973).

Prace terenowe prowadzono w trudnych warunkach, przy temperaturze od -20 do -51° (najniższa z notowanej do tego czasu w Arktyce), przy silnych sztormowych wiatrach i śnieżycach. Zdobywano szczyty broniąc się przed niedźwiedziami. Trzech uczestników ostatniego wypadu terenowego (od 26 marca do 29 kwietnia 1874) wróciło z ciężkimi odmrożeniami. W czasie prac terenowych polarnicy przeszli blisko 450 mil, tj. około 833 km. Pierwsze badania lądowe Ziemi Franciszka Józefa, które prowadził Payer, ukończono 29 kwietnia 1874 r. Równocześnie na statku komendant morski Weyprecht prowadził obserwacje meteorologiczne, oceanograficzne i geofizyczne (szczególnie badania magnetyzmu ziemskiego). Zebrano olbrzymi materiał obserwacyjny, wykonano wiele szkiców terenowych, rysunków ołówkiem i malarskich krajobrazów arktycznych.

Informacje o odkryciu nowego lądu (archipelagu) umieszczono w butelkach i ulokowano na 4 górach lodowych. Jednocześnie umieszczono w nich informacje, że ekspedycja zamierza opuścić statek i udać się w kierunku Nowej Ziemi. Jedną z tych butelek odnaleziono w 1921 r. na wybrzeżach Nowej Ziemi. Odnalazł ją rosyjski rybak i przekazał Norwegom. W tym czasie nie istniały już Austro-Węgry.

Opuszczenie statku

Po 2 latach trwania wyprawy 20 maja 1874 r., załoga opuściła „Tegetthoff” (ryc. 5). Trzeba było pozostawić wartościowe instrumenty, książki i bardzo cenne zbiory przyrodnicze, które nie zmieściły się na saniach. Zabrano ze sobą natomiast olbrzymi materiał obserwacyjny. Cała 2-letnia dokumentacja została

Ryc. 5. Opuszczanie statku przez załogę w dniu 20 maja 1874 r.

Leaving of the ship by the crew on 20th may 1874

Źródło / Source: Payer (1876a).

zabezpieczona i przewieziona do Austrii. Znaczna część tej dokumentacji została później opublikowana (Payer, 1876a i b; Petermann, 1875; Weyprecht, 1874). Na drogę powrotną każdy z 23 mężczyzn (jeden zmarł i został pochowany na archipelagu), poza ubraniem na sobie, mógł zabrać 1 koc („eine Decke zu Schlafen”). Oprócz sań zabrano 4 małe łodzie. W tym czasie w Europie wyprawę uważano już za zaginioną. Sanie były przeladowane, więc zapadały się bardzo głęboko w topniejącym śniegu. Łodzie spadały z sań i trzeba było je wydobywać ze śniegu. W czasie 2 miesięcy uszli więc zaledwie dwie mile niemieckie. Tymczasem

ciągle widzieli Ziemię Wilczka i cały czas dryfowali na północ! Groziło im kolejne, trzecie zimowanie. W krytycznym momencie, kiedy załamani członkowie ekspedycji chcieli wracać na statek, Weyprecht krzyknął „*Nie zurück*” („nigdy z powrotem!”) – scenę tę utrwalił Payer na akwareli. Wkrótce po zmianie kierunku wiatru zaczęło się wyraźne przesuwanie (dryft) na południe. Po przejściu 555 km, 14 sierpnia 1874 r. po prawie 3 miesiącach w drodze dotarli do otwartego morza (77°40'N). Dalej mogli ruszyć łodziami (ryc. 6). 16 sierpnia ukazały się im srebrzyście błyszczące punkty – to były wznoszące się nad lustrem wody pokryte śniegiem górskie łańcuchy wokół Przylądka Nassau – północny cypel Nowej Ziemi.

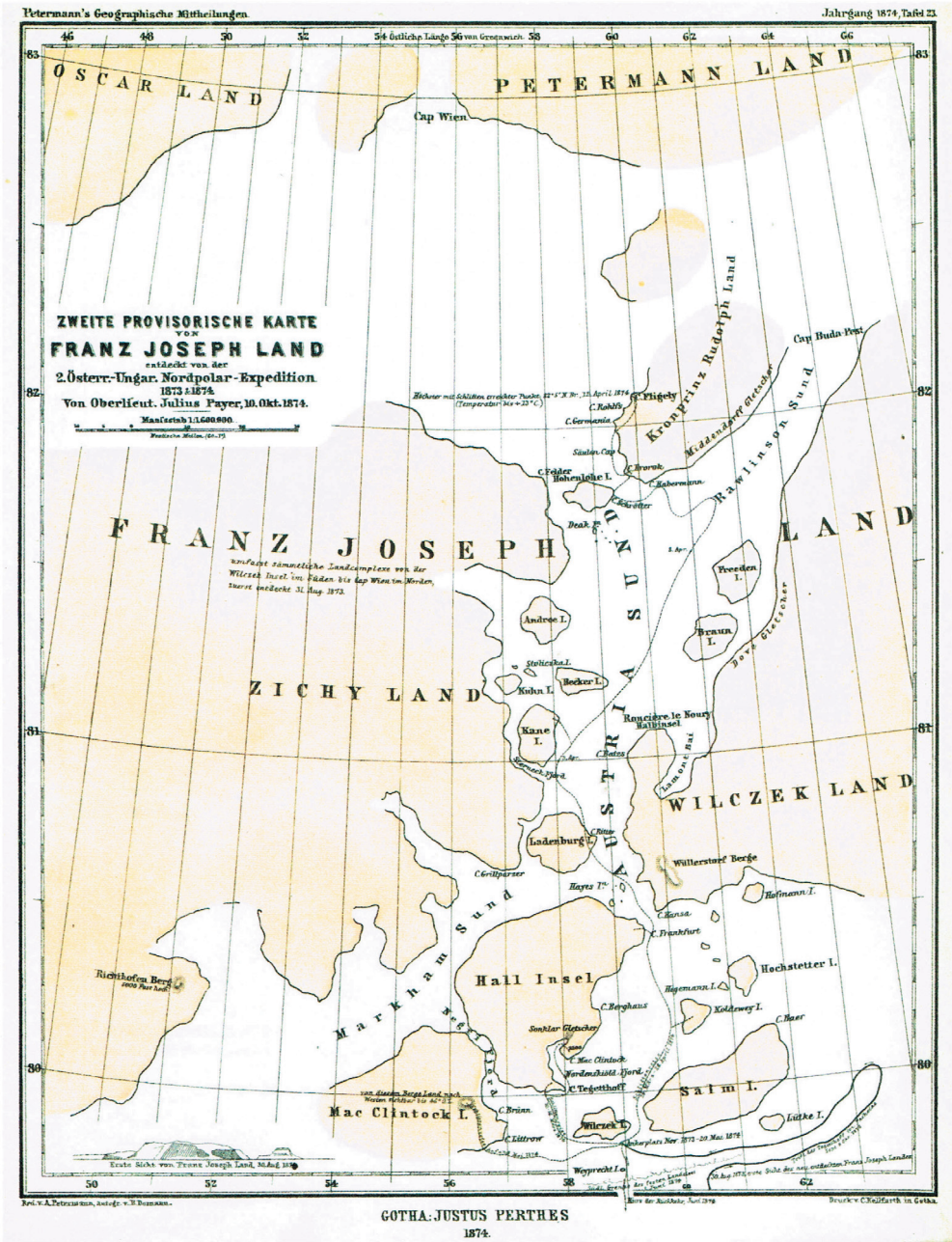
Ryc. 6. Marsz przez lody w kierunku Nowej Ziemi

March across the ice towards the New Land

Źródło / Source: Payer (1876a).

Niestety polarnikom nie udało się odnaleźć depozytu zostawionego dla nich w 1872 r. Skierowali się zatem na południe, ku Półwyspowi Admiralicji. Duże fale i nieprzyjemne klifowe wybrzeże udaremniały lądowanie. Kiedy już wyczerpywały się ich siły, 24 sierpnia 1874 r. zupełnie niespodziewanie w Zatoce Dunaan natrafili na dwa rosyjskie żaglowce rybackie. Rosjanie serdecznie przyjęli zranionych i poranionych uczestników austriacko-węgierskiej ekspedycji i dowieźli ich do Norwegii. Ekspedycja trwała 812 dni. Cesarstwo entuzjastycznie i wielkimi honorami powitało wracających członków tej niezwykłej wyprawy.

Po powrocie Carl Weyprecht poważnie chorował, ale mimo to był bardzo aktywnym propagatorem badań polarnych i zwolennikiem prowadzenia między-

Ryc. 7. Mapa archipelagu Ziemi Franciszka Józefa autorstwa J. Payera

J. Payer's map of Franz Josef land

Źródło / Source: Payer (1876b).

narodowych badań. Jego zdaniem, regiony polarne można poznać poprzez zakładanie stacji naukowych, które realizowałyby jednolity program obserwacji w tym samym czasie i tymi samymi metodami. Główną jego ideą było zorganizowanie Pierwszego Międzynarodowego Roku Polarnego, wykorzystanie badań i obserwacji stacjonarnych w różnych regionach polarnych. Udało mu się przekonać do tych idei wiele państw i organizacji naukowych. Pierwszy Międzynarodowy Rok Polarny zorganizowano w latach 1882/83. Niestety sam Weyprecht nie doczekał tej chwili. Zmarł 29 marca 1881 r. w wieku 43 lat, 7 lat po powrocie z wyprawy na Ziemię Franciszka Józefa (Slupetzky, 1995).

Dokonania Juliusza Payera są również wysoko cenione w świecie naukowym. Jego obserwacje i wyniki badań naukowych, opublikowane w krótkim czasie po powrocie z wyprawy, przyczyniły się do popularyzacji wypraw i badań polarnych. W ciągu 18 lat Payer wygłosił 1228 wykładów naukowych i popularno-naukowych. W 1884 r. stracił wzrok na jedno oko, nękały go też inne choroby. Zmarł w Wiedniu 29 sierpnia 1915 r., w zapomnieniu i izolacji (Slupetzky, 1995).

Piśmiennictwo / References

- Breitfuss L., 1943, *Das Norpolargebiet*, Springer Verlag, Berlin.
- Dobrowolski A.B., 1925, *Wyprawy polarne*, Nakład Henryka Lindenfelda, Warszawa.
- Encyklopedia geograficzna świata*, 1988, t. V, *Europa*, Opres, Kraków.
- Geographisches Handbuch*, 1909, Albert Scobel, I Band, Bielefeld und Leipzig.
- Grosswald M.E., 1963, *Drevnije bieregovuje linii Ziemi Franca-Josifa i pozdnieantropogennovaja istorija jego lednikovych pokryvov*, Glacjologičeskije issledovanija, 9, Moskwa, s. 119–144.
- Horn G., 1930, *Framz Josef Land – Natural History, Discovery, Exploration, and Hunting*, I Kommissjon Hos Jacob Dybwad, Oslo.
- Milewska A.I., 1973, *Odkrycie Ziemi Franciszka Józefa*, *Poznaj Świat*, 9, s. 32–36.
- Payer J., 1876a, *Die österreichisch-ungarische Nordpolar-Expedition in der Jahren 1872–1874. Mit 146 Illustrationen und 3 Karten*, Alfred Hölder, Wien.
- Payer J., 1876b, *Endgüttige Karte von Franz Joseph Land, Die Entdeckung der Franz Josef-Landes durch die zweite Österr.-Ungar Nordpolar-Expedition, 1873 und 1874*, Petermann Mitteilungen, 22, Justus Perthes, Gotha, s. 201–208.
- Petermann A., 1875, *Originalkarte der Eistrift der österr.-ungar Expedition unter Weyprecht und Payer*, Petermann Mitteilungen, 21, Justus Perthes, Gotha, s. 222–228.
- Rieche H., 1970, *Der Hornsund, Geschichte und Beschaffenheit des siedlichsten der Fjords Spitzbergen*, nakładme autora, Ulm.
- Slupetzky H., 1995, *A history of Austrian Discovery of Franz Josef Land, The Austrian Hungarian Tegetthoff Expedition 1872–1874*, [w:] *Franz Josef Land*, red. S. Barr, Norsk Polarinstittut, Oslo, s. 107–128.
- Weyprecht C., 1874, *Die zweite österr.-ungar Nordpolar-Expedition, under Weyprecht und Payer, 1872/74*, Petermann Mitteilungen, 20, Justus Perthes, Gotha, s. 417–425.
- Williams M., 2005, *Franz Josef Land*, [w:] *Encyclopedia of the Arctic*, Vol. I (A-F), red. M. Nuttall, Routledge, New York-London, s. 674–675.

JAN SZUPRYCZYŃSKI

DISCOVERY OF FRANZ JOSEF LAND

Franz Josef Land was discovered on 30th August 1873 by an Austro-Hungarian Expedition. The author describes the story of this 1872–1874 Tegetthof expedition, which was originally destined for the North Pole, but had as its ultimate intention the discovery of a Northeast Passage to the Far East. However, while caught in the grip of the ice for some two years, the expedition unexpectedly came upon Franz Josef Land, spending seven months of winter 1873–1874 there. Unsurprisingly, the expedition's contribution to the scientific discovery of the archipelago and to the mapping thereof proved to be of considerable significance.

